

Te Keo o Aotearoa

WITH WHICH IS INCORPORATED TE TOA TAKITINI.

Registered at the G.P.O. as a Newspaper.

Nama 91.

HASTINGS

Maehe, 1929.

RENETI.

Kei roto tatou i nga ra Reneti e whakahaua nei te Haahi me nohopuku tatou. Ko te mehua o enei ra kei te rakaunuitanga o te marama i a Maehe. I etahi wa ka heke atu ki a Aperira. Ko te 40 ra i muri o te rakaunuitanga nga ra Reneti. He ra nohopuku enei, he ra pouri. E whakabau ana te Haahi kia puritia enei ra, ara kia whakauru tahi te pouri, me nga mamaetanga o te Karaiti. Kei te tangata ano ia te mehua o taana pupuri i enei whakahaunga. Kaore a te Haahi whai ture mo tenei taha. Ko etahi tangata whakangawari ai, mutu rawaatu ai ranei te tangaotango atu ki tetahi mea e tino matenuitia ana. Ko etahi ano tino nohopuku ai mo tetahi wa. Ahakoa takaro noaiho te pupuri a te tangata i enei ra, ko te mea nui ke ko Te Wairua Maru, hui tahi ki te peehi i te kikokiko me ona hihiritanga. I te mea ka noho tahi nei tatou me te Karaiti ki Tona rangatiratanga, e tika ana kia uru tahi tatou ki Ona mamaetanga mou nei, moku mei te take.

He whakaakoranga tawhito tenei na te Haahi ka nuku atu i te 1,400 tau. I mea a Iranui (Irenaeus) i te raruraru o te whakanui i te ra Aranga "Ehara i te mea ko te ra Aranga anake i raruraru; ko te nohopuku ano hoki. Ko etahi i mea kia kotahi te ra nohopuku, ko etahi i mea kia rua, ko etahi i mea kia toru, kia nuku atu ranei." I mea a Hokaratea (Socrates): "Nohopuku ai nga Romana e toru wiki i mua atu o te ra Aranga, engari kapea ai te Hapati me te ra o te Ariki." Nga Kariki me te hunga o Arehanaria nohopuku ai 15 ra o te ono wiki. Korero ai a Orikena (Origen) mo te nohopuku i nga ra e 40 i mua o te ra Aranga. Na Kerekari te Nui (Gregory the Great) i tautapa mai ta te Haahi pupuri i nga ra Reneti, e ono rau tau i muri iho i a te Karaiti.

He mea Panui e Rev P. Hakiwai me P. H. Tomoana, he mea ta e te
Cliff Press, Queen Street, Hastings, H.B.

Registered at the G.P.O. as a Newspaper.

Te Reo o Aotearoa

With Which is Incorporated Te Toa Takitini.

Te Utu mo te Pepa 10/- i te tau,
Me penei nga reta "Te Reo O Aotearoa," Box 300, Hastings.

936

TE REO O AOTEAROA

Mahe, 1929

He tino taonga te nohopuku ma te karaitiana. Ki te tangata whakapono ia ko tona puiaki tera. Ko te rakau tenei i hinga ai i a te Karaiti te Rewera i te koraha. I kaha te tohutohu a te Karaiti mo te nohopuku "Kaua e whakapoururu te kanohi, kaukauria tou upoko, a ko tou Matua e kite nei i te waahi ngaro maana koe e utu nui." "E kore e taea nga penei ma te inoi anake ma te nohopuku" Ko te rakau tenei a nga Apotoro i puta nui ai te haka-Atua kia ratou. Ko tenei ano hoki te huarahi e puta mai ai te kaha-Atua kia tatou. Ma tenei hoki e ahei ai tatou te tu ki nga whakamatautauranga maha o te ao. E mea ana nga matauranga kaua e tino kaha te kai he mate kei roto. He mea marama hoki tenei ka momona rawa te tinana o te tangata ka ngehe nga uaua me te hinengaro, ka ngehe hoki te wairua ka momoe. Ko te tangata whakapono tika angiangi noaiho te kaupapa. Na reira i nga ra Reneti nei pehia te taha kikokiko, kia tu mataara ai te taha wairua.

Mahara kia te Karaiti me ona tukinotanga mou nei moku te take.

HE WHAKATAU.

I te whakatau a Pihopa Eru Tumutara o te haahi Ringatu ki te Pihopa o Aotearoa i te hui te Poroporo Whakatane i mea ia: 'Haere mai e taku tamaiti. Haere mai ki te kohatu o te mokopuna a Ngatoroirangi. Haere mai ki runga ki o waka kia Matatua raua ko te Arawa. Na o taua tipuna i mau mai a te Karaiti ki Maketu i te tau 1814. Ka 115 tau te maori e whakanonoi ana ki tetahi pihopa mo ratou, heoi i tenei ra kua tinana i a koe. Haere mai te Pihopa o Aotearoa.' Ko koe ke te Pihopa. Ko ahau nei ehara noaiho. Na Apirana ke ahau nei i whakatu. Ko te Haahi Mihingare ke te kaupapa. Ko toku nei i kamua mai i tena. Ka rere a te Potuatini a Tunuioteika ranei ka kiia ko mea te kaupapa. I te rerenga mai o te rongopai o Ihu Karaiti kia taua ki te maori ko te Mihingare te kaupapa. Ko te Ringatu nei he mea hanga noake na te Kooti hei kaupare mata ake i te wa e whaiwhaia ana ia e te pakeha. No reira haere mai toku iramutu, haere mai ki o haahi.

TE URI O TE MAKARINI.

No te 7 onga ra o Pepuere i mate ai a Ta Takerahi Makarini ki tona kainga ki Nepia. E 77 ona tau ka takoto nei i te moenga roa. He tama ia na te Makarini o nga wa ka huri. He tino tangata whai taonga, ngakau makoha hoki. He roia taana mahi ake, engari i mahue tera, tango ana i te mahi paamu. He tino tangata tohunga ki te whakatipu i nga momo atahua o te hipi, o te kau, o te hoiho. Naana te teihana rongonui e mohiotia nei ko Maraekakaho.

TE WIRA: E £750,000 i mahue ake.

Nga koha i mahue ake ki etahi tatutanga: £500 ki te Ropu Ho o HaakaPei. £1000 ki te Hohipera o Nepia. £1000 ki te Hohipera o te Waipukurau. £100 ma nga tamariki pani. £100 ki te Ropu o nga Kootimana. £1000 mo nga penihana minita o te Pihopatanga o Waipau. £1000 mo nga penihana minita o te Haahi Kotarana. £3500 mo te Karahipi a te Makarini.

He maha etahi atu moni i mahue ake i a ia me puta a—tau ki ona hoa ake. me ana kai mahi ka nuku atu nei i te 40 tau e mahi ana ki a ia. I puta ano tona whakaaro ki nga tamariki a ona kai mahi i whanau ki te Teihana. Ko te toenga iho o nga moni me nga rawa i mahue ake ki ana tamariki wahine tokorua me te kui. Ko tetahi o nga tamahine kua moe taane, he Atimara te taane no Ingarangi. Ko taana tama he kapene ka rua tau te matenga atu. E mohiotia ana e £50,000 i whakapaua e ia i te whawhai nui ka huri nei.

Naana te Karahipi e puta nei ki nga tamariki maori. He whakamahara ki tena papa kia te Makarini nui. Na ana mahi whanui ka whakawhiwhia ki a ia te TA KCMG, OBE.

He nui te Tangi o Te Reo ki tenei kaumatua mahara nui ki te Iwi Maori. Haere ra e koro! Etita.

PITOPITO KORERO.

Kua tuturu rawa te pai haere o te mate o Kingi Hori. 'E Te Atua tohungia te Kingi'

Kua tae mai te rongo kua mate a Ta Kereti K.C.M.G., K.C. Tiati Tumuaki o te Hupirimi Kooti. I mate ki runga tima i nga takiwa o Amerika i te 13 onga ra o tenei marama.

I te ripoata a Bob Tutaki, Kai-Tirotiro kutikuti hipi, no taana rohe te kaute rahi na Turei Tuhi i te teihana o te Rere Wharekopae e 356. He rongo hakiri ake no Taniwaka na Hape e 410?

TE KOTAHITANGA O NGA TAMARIKI O TE AUTE KARETI.

No Oketopa o te tau ka huri (1928) ka whakatumungia he peka o tenei Kotahitanga ki Akarana. Tiamana:—Atarikiona H. A. Hokena. Teputi Tiamana:—Stubbing. Heketari, Peeke. A. E. Prebble.

He whakaarahanga hou ake ano tenei i te Kotahitanga a nga tamariki o te Kareti o te Aute. Ko te tumanako kia kaha mai nga tai-tama kua mutu te kura i te Aute ki te whakatu peka mo tenei Kotahitanga ki o ratou waahi puta noa te motu. Kua whakaaetia e te mahita tumuaki e E. G. Loten. ko A. E. Prebble heketari o te peka o to Akarana hei heketari mo te Ropu i naianei. Kia tu ra he hui topu ka whakatutu ai i nga apiha o te Ropu. Ki te Aute Kareti tonu te Tari tumuaki whakahaere i nga tikanga katoa mo tenei Kotahitanga.

I te tunga o te hui a te peka o Akarana i paahitia te motini e whai ake nei:

“Ma te Hekeretari e tuku ki te Reo o Aotearoa te whakaatu ki nga tamariki tawhito o te Aute kua whakatumungia he peka o te Kotahitanga ki Akarana, me te tono atu ki nga mea a watea ki te tae mai ki Akarana kia matua whakaatu mai ki te Hekeretari kia whakamanuhiritia ai i runga i te wairua he taina he tuakana.”

Me tuku mai e te hunga katoa i kura i te Aute o ratou ingoa. Kainga, mahi, ki te taea, nga tau i kura ai, ki te Hekeretari. Ko te hiahia kia whakatumungia he nupepa (Magazine) hei toha i te aluatanga o te hunga kua kura me te hunga a kura ana. E tika ana kia mohiotia mo nga tamariki anake i kura ki te Aute tenei Kotahitanga.

E ora ai e tipu ai tenei Kotahitanga me kaha mai te awhina a te hunga i kurangia ki te Aute.

Tukua mai a koutou e mohio ana ki te Hekeretari (Secretary), Te Aute Old Boys' Association.

4 St. Stephens Avenue,
Parnell,
Auckland.

Ka ora te mare i te **WOODS' GREAT PEPPERMINT CURE.**

Te rongoa tuatahi mo te mare mo te matao mo te puru **WOODS' GREAT PEPPERMINT CURE.**

HURAHANGA KOHATU.

No te 31 o Hanuere ka hurahia te Kohatu whakamaharatanga kia Meihana Pouawha o te Poroporo, waahi o Whakatane. Ko tetahi tenei o nga tino rangatira o te Waka nei o Matatu. E 65 ona tau ka mate ia. Na ana mahi whanui, awhina hoki te Emepaea ka riro ma te Kawanatanga e whakatu he kohatu mona. Na Tino Honore J. G. Kooti upoko o te Apitihana i hura te kohatu. Ko ona hoa awhina ko te Pihopa o Aotearoa, Pihopa Tumutara (Ringatu), Ta Apirana Ngata me Tiati Timuaki Jones.

He taonga atahua te kohatu o Pouawha he mapere ma no Itari. Ko te rahi me to ahua katoa o Pouawha i haua nei ki tona kohatu, ano nei ko ia i te orange.

I nuku atu i te 1500 te hunga i tae mai ki tenei hui. No Kahungunu, Rongowhakaata me Mahaki, Ngati Porou, Apanui, Whakatohea, Ngaitai, Ngaiterangi, Te Arawa, Maniapoto, Waikato, Tuwharetoa, haunga hoki te tangata whenua Ngatiawa me Tuhoe.

NGA WHAKATAU KIA TE KOOTI: Nga rangatira i whakatau ki a Honore Kooti me nga waahi momona o a ratou kupu, ina e whai ake nei:—

Rakuraku (Matatua): Haere mai e te Kooti te tangata aroha ki te iwi maori, nau i rongoa oku mate o Matatua.

Mita Taupopoki (Arawa): "Haro Kooti"! Haro Maui"! Nau ra i hi te motu ki runga. Engari kaore ahau i te pouri ki te hinganga o to kawanatanga Ko ahau i mate ko te piri pono. Tena ko te hunga i turakaha, mai ra ano, i tenei ra haehae noa ana i te pakake."

Akonga Mohi (Kahungunu) "I moemoea oku matua i nga wa ki muri kia whakatikatikaia nga mate o te iwi maori. No tenei ra kua tinana i a koe. I a koe minita ana ko Apirana to hoa, kua taka nei to korua tuunga ki a ia awhinatia tautokongia hoki ia."

Taiaho (Ngaiterangi): "Ka whitu tekau tau nga raupatu i koromeke ai i roto o nga whakaaro o te iwi maori, kaati i tenei ra kua maranga i a koe."

Kopu Erueti (Apanui): "Kei te pirimia tonu koe ki au nei. Nau te ao pango i wawae ake, katahi ano ka kitea te kiko o te rangi."

Pitiroi (Tuwharetoa): "I haere mai ke ahau ki te whakaatu i to painga ki ahau. Tetahi pai nui whakaharahara kaore e taea te whakautu. Mou ake te raiti i tapaea e Tuwharetoa."

Henare Ruru (Rongowhakaata Mahaki): "Nau ka hoki mai a Patutahi me Mangatu ki au. Ahakoa te pawera i te

hinganga o to kawanatanga kore rawa koe i wareware ki te whai kupu ki te kawanatanga hou kia pai kia manaaki ki to iwi maori."

I whakauruuru ano ki roto i enei nga kupu mihi ki a Tiati Timuaki Jones, Raumoa Balneavis me to Pihopa o Aotearoa.

TA HONORE J. G. KOOTI: "E mihi ana ahau ki te tangata whenua hui tahi atu kia Ta Apirana Ngata mo tenei whakahonore kia riro maku e hura tenei kohatu. Ina a Pouawhaka tu rangimarie mai na, na te kohatutanga tena. Mehemea ko ia e ora ana kei te kapakapa ke tona manawa mo nga he e huhi nei i runga i tona iwi maori. Kaore ia i uru ki nga mahi i riro raupatu ai nga whenua maori. He tangata piri pono ke ia ki te kingi. Mehemea he pakeha i tangohetia nga whenua kua ara he pakanga, kua puta ranei etahi mahi weti-weti. I manawanui ia, i tumanako me te whakawhirinaki ki te Tiriti o Waitangi me te wa e whakatika te he.

E mea atu ana ahau kia koutou me whakawhirinaki tatou kia Ta Apirana Ngata. Ka taea e ia te wetewete nga powhiwhi e pa ana ki nga whenua maori. Ka puta hoki i a ia he painga ki nga pakeha ki nga maori.

E toru nga waka e pikau nei i nga mahi o te Tominiona. Ko to Ngata ma kei mua, ko to matou ko ahau nei te kapene kei muri tata mai, me tetahi ake. Kotahi tonu to matou nei whakaaro ko aku apiha heramana atu. Ahakoa paku nei te rereketanga o to matou nei waka i era atu, engari e whakaatu pono ana ahau kia koutou e kore e waiho e matou nga take paremata hei arai mai i te matou awhina kia tipu ai kia whai painga ai te iwi maori o Niu Tirenī.

E kotahi ana o maua whakaaro ko Ta Apirana. Ko nga mate raupatu e rongoa i te tuatahi. Kia oti enei ka tahuri ai ki nga mate o naianei. Ko te mea nui ia ko te awhina i nga tai-tama o te iwi maori kia ahei ai te tipu tahi me te iwi pakeha."

TA APIRANA NGATA:—"E tika ana kia nui nga mihi a te iwi maori kia Honore Kooti. Na tenei tangata i tino awhina nga mahi mo te iwi maori. Naana i wawae te huarahi, i waha te pikaunga toimaha, heoi ano maku he whakatutuki. Ahakoa e tika ana kia ko matou mo te urunga o to matou ropu hei kawanatanga engari ko ahau e pouri ana mo te poronga i a ia i waengapu o ana mahi mo te iwi maori. Naana nga moana o Rotorua, Taupo, a Aorangi, Patutahi me Puketitiri. Naana nga whenua i riro he i te raupatu. Naana nga whakapou paanga, me te whakangawari i nga reiti. Naana i whakatika nga ruri haonoa atu. I whakakorokora e ia nga here o te putea a te kawanatanga kia ahei ai nga maori ki te ahu

whenua me te tomo ki nga kura nunui o te motu. Naana i tau-toko te ropu mataki i te timatanga mai o te maori (ethnology) me te kura mo te matauranga maori (Native Arts and Crafts) ara te pupuri te maoritanga i nga ra o te pakehatanga.

Mo te taha ki nga raupatu. He mea nui tenei. Ko te ahua mo tatou e taea pai ai enei mahi, ko te wairua ngawari, wairua maru. Waiho ake to tatou ahua whakakake nei. Ko te iwi pakeha nui tonu hei mirimiringa me tatou. Ehara i te mea ko nga whenua raupatu anake, ko nga whenua ano hoki e ki ana te Kawanatanga i hokoa, kaati e ki ana te maori i riro noa atu. Ko te mea tino uaua rawa ko te patuki i te kawanatanga kia whakakorokoroa nga here o nga whakataunga o nga wa ka huri. Ka roa nei te wa o te aiotanga pai ana te matakitaki atu ki nga mahi o mua, te tika te he.

Ko te mea uaua ko te inati i te moni e tika ana mo nga raupatu. I whakataua e nga komihabna e £5000 ma te Taihauauru, e £3500 ma Waikato, ma te Pei o Pureti kaore tahi, ma Opotiki anake. Engari e tika ana kia whakaarohia enei takiwa. Kei au te whakaaro a te kawanatanga. Maku e whakaatu ki te komiti whaiti. Kaore te Hauhautanga i timata i konei. I timata ke mai i Taranaki me era atu waahi. Kaati ka whiwhi nei a Taranaki me Waikato e tika ana me whiwhi hoki a konei.

E tika ana nga pakeha kia marama mo tenei take. Kaore ke nga maori i te tono mo a ratou paamu kia whakahokia mai. Ko te haihai ke kia uiuia nga kuraruru e koromeke nei i te uma o te tangata maori. Ka he te kawanatanga me utu. Me utu ki nga moni a nga iwi e rua i hanga (Consolidated Fund). Engari koutou nga pakeha o Whakatane nei e £500,000 o taua moni i a koutou. Kua oti na i a koutou te rumaki ki te repo na ki Rangitaiki. No reira ka tono ahau ki te kawanatanga kia whakaaroa nga mate o te iwi maori. Kia watea ra ano enei katahi ano ka ahei te maori te haere whakamua.

Kei te iwi maori etahi tai tama pakari mo te ahua whenua. Kei te hiahia whenua hoki. Pena e tauriterite ana nga taitara whenua ki o te pakeha ka kaha tonu te maori, ka ahei hoki ki te utu i nga reiti.

TOMOKANGA WHARE KARAKIA.

No te 10 onga ra o Pepuere nei ka tomokia te whare karakia o Tangoio, o te pariha o Moteo, Heretaunga. He ra nui tenei ki Heretaunga nei. Tokorua rawa nga pihopa i a raua te mahi—Te Pihopa o Waiapu, me Te Pihopa o Aotearoa. No muri o te tina ka takoto te pureti. Ko te kaupapa e £870. Ko te hiakia kia eke ki te £400 te moni tapiri, kia ea ai te whare £209 ko te toenga iho hei whakatutuki i te tawa i muri iho. I kohia e Heretaunga £111 ka pau te kaha. Kaore hoki i ea te

tatutanga ki te whare. I mahara ake hoki tena e awhina mai era atu waahi o te pihopatanga. Tena ko tenei koreha' Heoi ra pai tonu. Me ki ake pea me kaati tatou te ohu i o tatou whare karakia. Ko te whakaro o te tangata pau puku kia ia ake, taihoa a Te Aute. Kia mahara ano ko a Te Aute te tuatahi, ko era atu te tuarua, ko koe te tuatoru. Kei runga ranei i tenei:—Mahi atu mahi ake. He pai tonu ka mohio mo nga wa e heke iho. Otira mehemea he wareware, kaati tukua mai nga mahara awhina.

Kua takoto noa atu te moni a nga tangata o Tangoio mo to ratou whare karakia £800 i te wa e kotahi ana ratou. Na te ratanatanga ka pakaru. O te 80 tangata nuku atu, tokorima i mahue ake ki te Haahi. Ka timata te tauronaronu ki ta ratou moni. Ka Tangi te hunga tokorima ki nga mokopuna ka mahara kia hanga te whare, kei rarururu noaiho nga moni. I mahara hoki tena nga waahi kihai i haeha kinongia e nga mahi ratana e awhina mai ia ratou pera me Turanga, Waipua, Rotorua, me Matatua i tae atu nei nga tono kia awhina mai. Kaati kaore i ea te whare. Kaore hoki i whakatapua. I whakatuhera noaihotia e nga Pihopa.

E tika ana kia maharatia mai tenei taumahatanga e nga morehu karaitiana i raro i Te Pihopatanga o Aotearoa.

NA PENI HAKIWAI,

Minita o te Pariha.

TE AUTE KARETI.

No te Taite te 13 o nga ra o Tihema ka hui nga tamariki o Te Aute me nga hoa o te kura ki to ratou ruuma huihui.

Ko te tiamana o te hui ko Dr Wi Repa. Ko te tangata nāna i tuku nga paraihe ki nga tamariki, ko te Pihopa o Aotearoa. He nui nga mihi menga kupu tohutohu a enei tangata ki nga tamariki o tipu ake ana. I whakaputa te Pihopa i nga mihi ki a Ta Apirana Ngata mona ka tu nei hei minita mo te kawanatanga.

Ko te rarangi tenei o nga karaihe me nga tamariki i wiini i a ratou nga paraihe:

Prize List.

TE AUTE COLLEGE, 1928.

Dux of School	John Bennett
Proxime accessit	Edwin Paku

Form VI.

1st Prize	John Bennett
2nd Prize	Edwin Paku.
3rd Prize	Hirone Wickliffe

Te Aute Kareti

Mahita Timuki E. G. Loten. Tohu (Agri.) A.C.T.

Ko te Kareti hou tenei: i hanga ki nga ahua hou, atahua o enei ra.

No Pequere 16, 1926, i whakatuharitia ai e Rore Heriko, Akepihopa Huria me Ta Whekihana. E toru Nga kaupapa e whakaakongia ana, (1.) Matarekureihana. (2.) Ahuwhenua. (3.) Nga mahi Tari.

Te utu e £39 15s i te tau.

Special Prizes.

Geometry
History
English

Pohokura Turei.
Hirone Wickliffe
John Bennett

Form V.

1st Prize
2nd Prize
3rd Prize

Abraham Waaka
Ruhi Pene
Norman Prebble

Special Prizes.

Mathematics
Geography
Agriculture

Ruhi Pene
Joe Tuhiwai.
Abraham Waaka

Form IV.

1st Prize
2nd Prize
3rd Prize

Walter Corbett
Tuahau Wickliffe
Takirau Pene

Special Prizes.

English
Science
N. Z. History

Tuahau Wickliffe
Tuahau Wickliffe
Wiremu Hanita

Form III.

1st Prize
2nd Prize
3rd Prize

Paul Rangiwaiā.
Tutu Wi Repa.
Haere Parata.

Special Prizes.

English
Mathematics
History
Drawing
Science
Geography

Tutu Wi Repa
Paul Rangiwaiā
Henry Bird.
Haere Parata
Tutu Wi Repa
Paul Rangiwaiā

AGRICULTURE FORM.

Section A.

1st Prize
2nd Prize
3rd Prize

John Greening
Opera Piper
Henry Hokianga

Section B.

1st Prize
2nd Prize
3rd Prize

Pera Te Ngaio
Mokena Kohere.
Stephen Ngata

Section C.

1st Prize
2nd Prize
3rd Prize

Taylor Toatoa
Iwa Soloman
Henry Morete

SIX SPECIALS

Divinity Prizes.

Form VI.	Bishop's Prize	John Bennett
Form V.	Chaplain's Prize	Abraham Waaka
Form IV.	Williams Memorial	Charles Bennett
Agr. Form A.	Chaplain's Prize	John Greening
Agr. Form C.	Chaplain's Prize	Taylor Toatoa
Form III.	Williams Memorial	Haere Parata.

PIWA TAIPO, Typhoid Fever.

T. W. REPA, M.B., C.H.B.

Ko tenei kupu ko te "Piwa," he ingoa i hoatu e nga tohunga ki nga mate e wera ana te kiri. Ko te kupu "Taipo" i whakapiria nei ki te taha, he kupu pakeha ano: ara, "typhoid." Ehara i te kupu a etahi o tatau iwi mo te "kehua," e kiiia nei Taipo.

Ko te piwa tenei o te Maori o roto i enei tau e 50 ka taha ake nei. Kaore au e marama mehemea koiane ano tona mate i mua atu o te taenga mai o te Pakeha. I nga tau tuatahi o te kura i St. John i Akarana, i te tau 1850 pea, ka pa te piwa nei ki nga tamariki. Ko tetahi o nga tamariki a Te Wiremu Parata, Pihopa tuatahi o Waiapu i pangia. a, mate tonu atu.

I te tau 1919, e 477 nga tangata i pangia e te piwa. I te tau 1920, e 389 i pangia; i te tau 1921, e 451 i pangia; i te tau 1922, e 539 i pangia; i te tau 1923, e 276 i pangia. Ki taku whakaaro, i roto i enei tangata e 2132 i pangia e te piwa i te tau 1919 ki te tau 1923, e rua mano pea he Maori.

Koiane tetahi o nga mate e whakahau ana e te ture kia whakaaturia ki te Tari o te Ora. He mate rere tenei mate. He mate e taea te arai atu kia kore rawa e pa mai ki te tangata.

He mate tenei no nga whenua kaore e tino kaha te wera, penei me Niu Tirenī, me Amerika, me Ingarangi, me Awherika ki te tonga, me Mia. Ahakoa i whea wahi o te ao, kotahi tonu tona ahua. *He kai whakautu ia no te iti o te maramatanga ki nga tikanga o te ora.* Kanui te puta o taua mate, he nui te kuare ki nga Ture o te Ora. Kanui te marama ki nga whakahae o te Ora, ara ki te ma o nga kainga, ka ngaro taua mate. He ngarara te putake o te mate nei. Koiane tetahi o nga ngarara tino mohiotia. Tona ingoa ko te "bacillus typhosus" Ko nga kai whakakaha i te ngarara nei ko te he me te kino o nga awa mau paru o te kainga; ko te kore awa ranei. *Tuarua*

Ko te uru o te ngarara nei ki roto i te wai inu o te pa, o te taone ranei. Otira he paru te tino kai-whakakaha i a ia. Hui atu hoki te piri o te noho a te tangata, te kore e tuku mai he hau pai ki roto i nga whare noho, me nga ruuma moe. I tetahi wa ka piri te ngarara nei ki runga i nga ringaringa o nga tangata tiaki i te hunga e mate ana. Ki te kore aua ringaringa e horoia ki te wai rongoa, ka tae ki te waha, ka horomia te ngarara, ka pangia ena e te mate nei. He mea ano ka taka e tahu o nga ngarara nei ki runga i nga kai. Ki te kainga atu ka pangia te tangata. He rango tetahi mea maumau haere i nga ngarara o te mate nei. Ki te tiko koraha tetahi tangata kua timata te pangia e te mate nei, ka tau te rango ki runga i tona paru. Ka piri ki runga i taua rango nga purapura o te mate, nei. Ka rere te rango nei, ka tau ki runga ki nga kai a te tangata. Ka whakarereā nga purapura ki runga i aua kai. Ki te kainga atu e te tangata, ka pangia ia e te mate nei. Kia mohio mai koutou: *Ko te paru o te tangata te wai whakatipu o te ngarara o te mate nei.*

Ehara i te mea kei to tatau whenua anake te mate nei. Kei nga wahi katoa o te ao e kaha ana te paru o te tangata, tona kainga noho, tona wai inu, tona miraka, tona whare, me tona pa. Ehara i te "taipo." ara i te "kehua" e tuku mai nei i te mate nei ki te tangata. Otira, me ki pea, te "kehua" nui tonu ko te "Paru."

I te tau 1903, e 3347 nga tangata i mate i Ingarangi me Weira. I te tau 1900, e 35,379 nga tangata o Amerika i mate i te mate nei. I nga whawhai o mua atu i te whawhai nui ka taha ake nei, nuku atu te maha o nga hoia e mate ana i te mate nei i nga mea e hinga ana i te mata. I te pakanga a te Marikena raua ko te Paniora, e 20,738 nga hoia i aitua o roto i nga hoia 107973 o Amerika. I te whawhai ki te Poa e 7991 nga hoia Ingarahi i hemo hemo i te mate nei, e 7582 ano i hemo hemo i te mata. Ko te take i penei ai te nui o nga aitua o enei pakanga, e kuare ana te iwi, tae noa ki nga takuta ki nga whakahaere e kaha kore ai taua mate.

Kei te whawhai a Rubia raua ko Tiapani, ka kitea te marama o nga takuta o tetahi taha, o tetahi taha ki te arai i te mate nei. I roto i te ope taua a Tianara Oku (Tiapanihi), 133 ano nga mea i pangia e te piwa.

Taerawa ake ki te whawhai nui o te Ao ka taha ake nei, ka kokiri ki runga te maramatanga o nga takuta o nga taha katoa. I roto i nga miriona maha i uru ki te pakanga, he iti rawa atu te kaute o nga mea i pangia e te piwa. He mate whanui tenei no te ao. I a ia te wikitoria i te wa o te kuare-tanga o te tangata. Kei te horanga o te maramatanga ka pehia te mate nei kia niho kere rawa atu.

Ki etahi whenua he raumati te wa kaha o te mate nei. Ki etahi wahi ko te ngahuru. Ki te Tai Rawhiti nei ko te takurua te wa kaha.

Hei te tekau marima, ka ahu atu ki te toru tekau nga tau kaha te pangia e te piwa. Tena ano nga take i kaha ai ki ena tau o te tangata. Pangia ai ano ra nga tamariki pakupaku i raro i te tekau marima ka heke ki te kotahi tau. Engari he iti te pangia o ena. Pangia tonutia ai ano nga pakeke o te 40, tae atu ki te 60 tau. *Kia mohio ra tataau, ko te mate nei no nga tau tai-tamariki o te tangata ara, tekau-marima ki te toru tekau*

TE WAHI E TAU ANA TE MATE.

Te wahi e kaha ana te mate piwa ko roto o te whekau paku. I te wa kore mate o te whekau, mehemea ka tapahia, ka kitea etahi mea e tipu ana penei i te ngakahi pakupaku nei. I kaha ake to ratau nei pango i to te toenga atu o te whekau. He ngohe ngohe ki te whawha atu; engari he matotoru ake i etahi wahi o te whekau. I timata atu aua mea i tetahi pito o te tero paku, tae noa ki tona hononga atu ki te tero nui. Te ingoa o aua mea ki nga tohunga he "Pegers' Patches." Ko Peger hoki te tangata tuatahi nana i whakaatu aua mea ki te ao tohungo. Ko te hanga a aua "patches" no te momo e kia nei he "lymphoid tissues," penei me nga "tonsils."

Ko nga "Peger's patches" nei te pua taunga o nga ngarara o te mate piwa taipo. Ka tau ki kona ka whakapupuhitia; tuarua, ka whakapirautia; tuatoru ka heke te pirau ka takoto he kiko ora ka toto; tuarua ka pakaru taua wahi. Ko te take tena e pupuhi na te puku o te turoro pangia e te piwa taipo. Ka pangia te whekau e te mate, ka ngoikore, kaore e kaha ki te mahi i taia mahi: ara, ki te pana i te hau kino, i te paru kino ki waho. Ka noho te hau i roto; ka whakapupuhitia. te puku. He wa ano, ka kaha te pahore o te "Peyer's patch," ka torohi te turoro. Ko te wera o te kiri, me te anam, me te uguu-ngutu ahi i ahu katoa atu i te parekereke o te mate kei roto i te whekau. Koiane te kaupapa o te tiaki a nga takuta i te mate nei te piwa taipo he mohiotia kei te whekau taua mate, a, he pahore nui kei reira. Ki te kore e waiho ka ata tau ana te whekau e mate nei ka pakaru, ka hemo te turoro. E hara hei takaro ma nga takuta e kore nei e hoatu he kai maro, ara miti, kumara, parareka, puha, paraoa, ma te turoro. E hara hoki i te whakaaro kohuru. Tupono ana te takuta ki te turoro piwa taipo penei ana ona whakaaro: "He pahore kei roto i te whekau. Kua he kai maro e hoatu. Ki te hoatu he kai maro, ka pakaru te whekau ka hemo. Kua e whangaia ki nga rongoa whakatikotiko kaha, kei rurerurea ka pakaru te whekau," Tena matakitaki mai ki te he o ta te Maori e whangai nei i te turoro piwa ki te mutunga mai o te rongoa whakati-matau nei kore e hoatu katoroera, tote rongoa, me etahi atu

kotiko kaha: ara ki te wai harakeke. Ko te kaupapa tenei o ta rongoa whakatikotiko. *Tena he aha ra te kaupapa o ta etahi e whangai nei i nga turoro piwa taipo ki te wai harakeke?* Ne turoro piwa taipo i pa atu au, a, i aitua, he mea whangai na nga whanaunga ki te wai-harakeke, ki te kai maro hoki, i muri i taku tuara.

E hara i te mea pahore katoa ai nga whekau; a, mohiotia ai ranei nga mea mo te pahore, nga mea hoki mo te kore e pahore. Engari kei te mohiotia ko te mutunga mai o te kaha o te mate nei ko te pahore, me te pakaru te whekau. No reira ka haere te tiaki i runga i te tupato kei tutuki ki te ahua e wehingia nei. He wa ano kaore e aitua te turoro whangaia ki kai, ka taea tatau e o tatau mahara te whakawa, ki te pakaru i te kaha o te mate a nake atu, kaore o tatau mahara e whakawa ia tatau. Heoi ano na te kaha o te mate i aitua ai.

NGA TOHU O TE PIWA TAIPO.

He maha nga tohu o te mate nei. Heoi ano nga mea e tuhia i konei ko enei. Tuatahi: *He wera te kiri*. Mehemea ka toru nga ra e wera ana te kiri, me maharahara; ka wha ra, tae atu ki te rima, me haere ki te takuta, ki te neehi ranei; ka tae ki te wiki e mau ana taua wera, he piwa taipo. *Tuarua*; He anini te mahunga. Kaore e mutu i te ra kotahi, i te rua ra, i te toru, i te wha, tae atu, ki te rima. Kia tae ki te wiki ka ngaro haere taua anini. *Tuatoru*, he toto no te ihu i roto i te wiki tuatahi. *Tuawha* He matotoru no te arero, me te ma a runga mo nga ra e toru. Tae rawa atu ki te wha o nga ra, kua paruparu te ahua a taua arero. *Tuarima*. He torohi. Otira ko to mea nui ko taua wera. Ka roa tonu te wera me whakaatu ki te takuta, ki te neehi ranei. Te ingoa tuatahi o te mate nei: Ko te "*Piwa mau roa*" (continued fever). E toru wiki hoki tae atu ki te ono wiki tona roa. No reira me mau hei tikanga pumau ma te tangata: *rongo ana i te wera mate, maharahara ana. Rua tuhanga nga ra e mau ana taua wera, haere ana ki te Neehi*. Kaore noa hoki he utu o te haere ki te neehi, o te karanga ranei i a ia. Mehemea hoki e hara i te piwa taipo, kaore he he o te tupato. Kua e hianga ki te mate nei. Ina ra, kauaka hei rongo tonu iho i te mate, ka haere ki te mahi. Ko te *haraki tena o te mate nei*. Kei whaka manamana te tangata ki toua kaha tinana, ka whakakaha iaia ki te hau tutu. Ko te kai-whakakaha tena i te mate nei. Ka kaha te tutu, ka kaha te mate. *Ko nga tangata hau-tutu i te timutanga o te mate, e aitua ana i te mate nei*. He ture pumau tena no te piwa taipo.

NGA TOHU TAUMAHA.

Ko nga tohu enei hei whakaatu kei te taumaha te mate.

1. Ka pupuhi te puku.
2. Ka ngutungutuahi

3. ka piki te wera o te kiri ki te 104° F mo te nuku atu i te toru ra.
5. Ka puta te toto i te whero. Taua toto he pango: rite tonu ki te ngarchu te pango.
5. Kaore e moe i te po. i te awatea.
6. He torohi: Nuku atu i te ono parunga i te ra.

TIAKI ME TE RONGOA I TE MATE PIWA TAIPO. Ko tetahi tenei o nga mate e taea te arai: ara, o nga mate e kiia nei e nga tohunga he "preventable diseases." Nga mate e taea te arai kaore i tika kia mate i a ratau te tangata. Me he mea ka pangia te tangata o roto o te pa e tetahi o tenei momo mate. kaore i te kaha te arai, ki te hemo te tangata i te "preventable disease," e tika ana kia pouritia, notemea, kei te hunga arai te he. Titiro tatau ki te taha pakcha. He uaua te rangona e pangia ana tetahi o ratau e te piwa taipo. He aha te take? He marama no tera hunga ki te arai atu i te mate nei. Ko te whakaaro tuatahi tena ma tatau ko te *arai* atu i te mate.

Kua rua tekau aku tau e tekuta ana. I roto i ena tau, kua nuku atu i te 200 nga turoro o te mate nei kua mahia e au. E toru ano o tena hunga i aitua i raro i raro i tooku mana motuhake ake. Ko nga korero mo te tiaki o te mate nei ka tubia nei, ko nga korero kei te mau i roto i tooku hinengaro, i mau i roto i enei tau e rua tekau i te tiakanga i tenei 200 turoro. No reira e tika ana pea kia whakarangona te reo o te rata kua penei rawa te roa o tona piri ki te mate nei.

Take tuatahi: Ko te karapoti i te mate kia whaiti. Ki te pa te mate nei ki tetahi o te whanau, o te pa ranei, kaore e taea te whakamutu tona "ngau" i raro iho i te toru wiki, tae atu ki te ono. He mate roa hoki tenei. *Heoi ta tatau he arai ia ia ki tona tangata, me te "taiepa" i te toenga atu o te whanau, o te pa ranei.* Kei pangia e ia. He mahi tohunga ano tenei. Mehemea he whare ruuma kotahi nei te whare, me hanga he teneti mo te turoro kia tawhiti atu. Me tupa rawa te teneti kei haea, kei turakina ranei e te hau. Mehemea he whare wha ruuma nei, me wehe tetahi o nga ruuma mo te turoro, anake atu. Kia kotahi, kia rua ranei o te whanau hei tiaki. Ko nga mea pakupaku o te whanau kauaka e tuku ki roto i taua ruuma

Nga paepae kai: Me motuhake nga paepae kai nua te turoro: ara nga pereti, nga kapu, nga naihi, paoka, puna, me era mea katoa. Tera ano nga kapu whangai turoro, kei nga toa o nga wahi katoa. Ka mutu te kai a te turoro, te inu wai ranei, miraka ranei, me riringi ona toenga ki roto i tetahi paepae ara tini karahini. *Me paera ona paepae kai katoa kai tekau meneti e takoto ana i ro wai koropupu.* Ka whaka maroke, ka whakaputu ki runga i tona tepu motuhake i roto i tona ruuma. Ko nga toenga kai, toenga wai i roto i te tini karahini me paera ano, mo te tekau meneti ka riringi atu ki waho. Ona

tauera kai, tauera konohi mona anake. *Kauaka ona paepae kai hei horoia ki te wai horoi o nga paepae kai a te katoa. . . .*

Nga kai-tiaki: Te tikanga tika ia, ma te neehi whai tiwhikete e tiaki te mate piwa taipo. Kua whakaakona hoki ia ki nga tohu tohu o te tiaki i te mate nei. No reira, mehemea he neehi e tata ana mai, me karanga kia haere mai hei tiaki, hei tohutohu ranei. Ko enei tohutohu mo nga mea tawhiti i nga neehi, i nga takuta: ara, mo nga tangata o Maunga Pohatu, o Te Whaiti, o Ruatahuna, o Maraenui, o Omaio, o Te Kaha, o Raukokore, o Whangaparaoa me Potaka. *Tuatahi* mo nga kakahu. Me tuitui he kaka kareko hei uhi i nga kaka o te kai tiaki; penei me te kaka ma o te minita karakia nei. Ka tomo ki roto i te ruuma. kakakahu i taua kaka. Ka puta ki waho, ka unu. *Tuarua* mo nga ringaringa. Me tango mai he peihana motuhake hei takotoranga wai rongoa hei horoi i ona ringaringa. Ki te kore he peihana me tini karahini noa. Kia tata tonu te ki i te wai. Ka riringi iho he *Jey's Fluid* ki roto. Me whakaaro noa kia rite te rahi ki te rahi e pau ki roto i te tepara puunu *I nga wa katoa e pa atu ana ona ringa ki te turoro, me horoi ona ringa ki te wai nei i muri iho. .Kauaka tenei tohutohu e takahia.* Ki te takahia, tera ke piri mai nga purapura piwa ki runga o ana ringa. Kei nanao atu ki te kai, ka pe ki runga i aua kai. Ka kainga e ia aua kai. ka uru ki roto ia ia aua purapura, ka pangia ia. Engari mehemea kua pangia ia e te piwa i mua atu, kaore noa ia e tino whakapapatotia mo tenei taha o te mahi. *Kaore hoki te mate piwa taipo e pa tuarua ki te tangata.* Ahakoa he mau mimi tona mahi. he mau paru ranei, he uhi noa atu ranei i nga kaka o te turoro, *me horoi rawa ona ringa i muri iho.* Me tauera motuhake ano mona.

Tuatoru. Nga wai unu, me nga miraka ma te nuinga o te whanau me paera rawa hei patu i nga purapura o te mate,

Tuawha: Te tikanga tino tika, kauaka rawa tetahi tangata e haere ki roto i te ruuma o te turoro. Mehemea ki te haere, kauaka hei hongu, hei kili ranei. *Me horoi nga ringa i muri iho o te whariru-tanga.*

Tuarima: Ko nga mea o te iwi kaore ano kia pangia e te piwa taipo, me haere kia "werowerotia" e te neehi ki nga rongoa a te Tari o te Ora (Inoculation). *Engari kauaka e haere i te wa kua puta te mate piwa ki tetahi o te whanau, ki te takiwa ranei.* Taua rongoa "werowero" hei karo i te mate. Ko i ana e ahuhenua na nga neehi ki te mahi i taua mahi. Engari k ite mahia i te wa he piwa taipo kei te tata mai, a ka pangia tetahi i "werowerotia" tutata-tia tonutia, ka taburi mai taua rongoa hei hoa riri *Ara ka aitua te tangata.* No reira kia tawhiti noa mai i nga paanga piwa ka haere kia "werowerotia."

Tuaono: Me arai nga kai a te hunga ora kei nohongia e te

rango. Me uhi te "butter-muslin ranei. ki te "pepa paranoe" ranei, ki te "tauera peeke" ranei. ki etahi kaka noa ranei: i te mea tonu e uhia ana nga kai kei eke mai te rango. Ko te rango hoki tetahi o nga kai-mau haere i te purapura o te mate piwa taipo. Ko nga mea e taea e ratou. me hanga he "kapata." me tini puareare me *wire gauze* ranei mo nga taha. Ko te tangata e hiabria ana kia. taha ia ia te wero a te piwa taipo. kia kaua rawa e hapa ia ia enei tohutohu.

MO TE TAHA KI TE TURORO.

Me takoto te turoro i runga i te moenga kauaka hei mara-nga mai mo te ono wiki. Kia rua nga tangata hei tiaki ia ia: kotahi mo te awatea, kotahi mo te po. *Kauaka rawa hei mahue noa te turoro* kei mahi i nga mahi he. Kauaka hei heke ki raro o te moenga ki te paru. ki te mimi ranei. Me hoatu he "bedpar," kia ahei ai tona mimi. me tona paru ia ia e takoto tonu ana. Mo te mimi tera ano etahi patara i ata hangaia mo tena take: he piko nga kaki. Mehemea ka taea tenei me tiki. He wa ano ka hoha te turoro kaore e mimi ia ia e takoto ana. Kei ponana ki te whakaara. Mehemea ka tino kore e taea e ia te mimi ia ia e takoto ana. me ata whakaara ake ki te taha o tona moenga. *Kote tikanga ia. kaua rawa hei mara-nga.*

MO TE PARU.

...*Ko te tupato ki tenei te mahi tino tohunga o te tiaki piwa taipo. Kei roto i te paru te ngarara purapura o te mate nei.* No reira kauaka e ringitia noatia ki te marae ranei. ki ro kaari ranei, ki waenga patiki ranei. ki ro wai ranei. Ko etahi tapuke ai i te paru. E he ana ano tenei *He ora roa nga ngarara noi ki te tapukea;* e taea ana ki te iwa marama. Ki te hurahia ake te oneone e te parau. kei te ora tonu nga ngarara nei. Tetahi. he tahia e te wai ki roto i nga wai unu o te pa. o te whanau ranei. Ka inumia enei wai. ka tipu te mate nei ki roto i etahi. No reira kauaka hei tapukea *Te mea tika he kohua ki roto i te tini karahini* ka waiho i kona koropupu ai mo te hawhe haora. Ka mutu ka riringi atu ki tau wahi e hiabria ana: kua matemate katoa hoki nga ngarara i te wai koropupu.

Me paepae motuhake mo te paru. Me hoatu he rongoa Jeye's Fluid ranei, Lysol ranei. Kerol ranei, ki roto i taua paepae. Me uhi te paepae kei tau he rango ki roto. *Ko nga ringaringa o te hunga tiaki me horoi ki te wai rongoa kei roto i tetahi peihana motuhake ia wa. ia wa. e pa ana ki te turoro.* Ko nga kaka me nga hiiti o te turoro me paera katoa.

TE HOROI I TE TURORO.

Me horoi te turoro i te ata. i te ahiahi. Me whakarite he haora. *Engari he mahi tohunga taua mahi.* Mehemea he Neehi kawanatanga kei te tata mai, mana e horoi te turoro, e

whakaako ranei nga kai-taki ki tera mahi; kauaka te turoro e whakaarahia, me waiho tonu kia takoto wharoro ana. Me motuhake he peihaua horoi mo te turoro. Me motuhake he maramara paranene hei horohoroi i te tinana. Me hora he tauera ki raro i te turoro. He tauera maroke tetahi hei whakamaroke. He wai mahana kei roto i te peihana. Ka hopihopi i te paranene, a, ka horohoroi i te tinana, a, huri noa. I muri iho ka whakamaroke ki te tauera maroke. Kia tupato kei heke te wai ki runga ki nga kaka moe, ki te moenga ranei. Ka maroke te tinana, ka pani i te kiri ki te *methylated spirit*. hei muri i tena ka ukui-kui ki te *boracic powder*. Ko te take o tenei hei whakamaro i te kiri kei pahore. Mehemea hoki ka pahore te kiri o te turoro ka pa he aitua nui. Kei nga toa katoa o te Motu enei mea e hokohokona ana. Me horoi ano te waha, nga niho, me te arero i te ata, i te ahiahi. Me hoko mai he Pararhe mo nga niho. He "wuru katene" (cotton wool) te mea pai hei horoi i te arero, me nga paekaha; he ngohe hoki tenei mea.

TE WHANGAI I TE TURORO.

Kua whakahuatia ake ra te ahua o te whekau. No reira kaore i tika kia whangaia ki te kai maro. No reira hoki ka whakataua e te huihuinga matauranga o nga rua tau mahi ka taha he wai te kai tika. He roa te turoro e takoto ana. Me pupuri tona kaha ki nga momo kai ano e tika ana: Kaore i nga kai maro. Nga kai tika ko nga kai kaore e nui te hanga paru. Aua kai he ti, he kawhi, he cocoa, he hupa, he wai pikaokao, he wai puha, he wai raihi, he miraka. Mehemea te turoro ki te kore e pirangi ki te miraka, kaore he tikanga. Ehara hoki tenei i te tino kai pai rawa. Me hoatu he miraka ki roto i te ti, i te kawhi, i te cocoa. Ki te hoatu he miraka me whakanumi ki te wai-pāre (barley water) ki te wai raima (lime water) ranei. Ki te puta he miraka maro i roto i te paru, me whakamutu te hoatu i tenei kai. Mehemea kei te torohi te turoro, me whakamutu te hoatu miraka. Tera ano tetahi mahi pai mo te miraka, kei te neehi e mohio ana, ko te mahi e kia nei he "pasteurisation." Tetahi wai pai he wai remana. Kotahi te whakainutanga i te turoro ki ona wai i raro i te rua haora. Me hoatu te wai ki roto i te "Feeding Cup." Kei nga toa tenei taonga. Ahakoa te tupuhi haere o te turoro, ma te hemo-kai a ia e patu. Ka taea e nga wai nei te pupuri tona manawa tae noa ki te wa e heke ai tona wera. Ma te whangai huna ki te kai maro ka aitua. Ka toru nga ra e tau ana te wera ki raro, ka whakamatau ki te whangai ki te hararutu (arrowroot) kohua ki ro miraka. Ka taha tetahi toru ra ake, ka hoatu he paraoa whakangohengohe ki ro miraka wera. Kia pepe rawa te paraoa. Ka taha tona ra, ka hoatu he heki kohua: kauaka e maro te kohua. Hei muri i tena ka hoatu he jelly. Kanui enei kai mo nga ra tekau ma wha tuatahi i muri iho i te hekenga o

te wera: ara, te heki, te raihi kohua, te paraoa-miraka, te jelly. Kia taha te tekau ma wha ra e poko ana te wera, ka whakamatau ki te "minced meat," ki te riwai hoki. Kauaka hei whawhai ki te whangai ki nga kai taumaha. *Me ata haere te whangai.*

(Taria te Roanga.)

HE KUPU TOHUNGA. NA TIAITI HEMI WIRIHANA.

Na R.T.K.

(I puta te timatanga o enei korero i te pepa o Pepuere tata nei. Ko te mutungie tenei.)

E whakapae ana a Tiati Hemi Wirihana, i tana pukapuka, he iwi kore whakawhetai taua te Maori; kaore taua e mohio he whakawhetai ano tetahi mea; na konei hoki kaore a te Maori kupu mo te whakawhetai.

Me whakataki pea e au i konei tetahi korero e mohiotia ana e te nui o te tangata—he korero e eke ana ki ā Hakipia a e tautoko ana i ā Te Wirihana.

Hei, ho! waiata, hei, ho! ki te ngahere matomato:

Ko te nuinga o te hoa he tekateka noa, ko te nuinga o te aroha he wairangi:

Heoi ra, hei, ho, re te ngahere!
Katahi nei te kainga tino ngahau.

E huka, e huka, e te rangi matao nei,
Kaore tau ngau i rite rawa

Ki nga painga kua warewaretia:
Ahakoa e kopia ana e koe nga wai,
Kaore tau wero i koi rawa

Pera me nga hoa mahara-kore.
Hei, ho, waiata, hei, ho! etc.

Kaati he kupu ma Hakipia mo tenei putanga. I te nui o ana kupu mo te aroha-kore. mo te kore ngakau whaka whetai o te tangata me te mea nei i ngaua kinotia ia e nga niho haehae o te arohakore.

I nga ra o te whawhai Hauhau i te tau, 1865 i tautoko tetahi rangatira mana-nui i te taha Kawanatanga. I mate ko te Hauhau. E whakamatea ana nga Hauhau e tetahi rangatira piri-pono me i kore ana taua rangatira. Ko tana kupu ki nga Hauhau ko tenei, "E hoki ia hapu, ia hapu, ki te tahu i tana ahi, i tana ahi." Ahakoa i Hauhau tenei iwi kore rawa o ratou eka kotahi i murua e te Kawanatanga pera me nga whenua o era atu iwi Hauhau. I whai ano te Kawanatanga ki

te tango i te whenua na taua rangatira i arai. I tapaea e te Kawanatanga he moni nui ki taua rangatira mo nga raruraru o te whawhai, ko tana kupu tenei, "Naku tonu taku riri na te Maori ehara i a koe i te pakeha. Mauria to moni." Kaore rawa taua kaumatua i tu ki te aroaro o te Kooti Whenua Maori.

Kaore he aroha hei rite mo tenei engari kaore i maharatia. Kore rawa he eka kotahi i taua rangatira o nga whenua i whakaorangia nei e ia. Kaati ano tena, ko nga uri pani a taua kaumatua i patua i nga mahi Kooti Whenua. I riro nga whenua, nga okenga o to ratou tipuna, riro atu hoki nga urupa e toru me nga koiwi o ratou tipuna o ratou matua.

E huka e huka e huka e, te rangi matao nei,
 Kaore tau ngau i rite rawa
 Ki nga painga kua warewaretia:
 Ahakoa e kopia ana e koe nga wai,
 Kaore tau wero i koi rawa
 Pera me nga hoa mahara-kore.

He Kupu Whakamarama:—

- (1) Ki te pupuhi te tangata ka pupuhi ona paparinga ano kia pakaru, waihoki e karanga ana a Kingi Rea kia kaha te pupuhi a te hau ano kia pakaru nga paparinga o te hau.
- (2) Ko nga heihei nei ehara i te tino heihei engari he heihei rakau e titia ana ki nga tihi o nga whare karakia. I te nui o te marangai ka karanga ano a Kingi Rea kia hipokina te whenua e te wai-puke, te whenua i mau kino nei i a ia.

Ata korerotia enei kupu whakamiharo a Hakipia, puritia hei taonga tuturu. Kei te akona enei kupu e nga tangata matau o nga iwi katoa o te ao.

TUHITIO TAREHA.

No te Turei nei te 26 onga ra o Pepuere ka hinga a Tuhitio, hoa wahine o Te Roera Tareha, ki te Waiohiki. Koia tenei te uri tupu o Te Hauwaho, e rangona niutia nei mo tona kaiponutanga i tona toki i a Te Ramaapakura, i a Pareihe.

Ko Tuiro tona tima, me nga mokopuna. Kaati kia rotou me Te Roera nga nihi, nga tangi.

No te Taite 28 onga ra nei ka hinga ko te Hoa Wahine o Te Keepa Winiata ki Ngatarawa ara a Ripeka. Haere e kui! Haere korua i te ao marama!